

detur naturalis obligatio reparandi damnum injuste illatum; ad procurandam tamen irrationem nemo tenetur: differt autem hæc *irritatio judicialis* a sententia declaratoria nullitatis, quod hæc, non illa; retrotrahatur ad tempus contractus, ita ut cum re fructus etiam percepti debeant restitui. Potest vero etiam lex humana obligare *civiliter* tantum, negando actionem vel concedendo rescissionem, manente interim obligatione naturali, dum rescindatur actus, v. g. si minor cum consensu curatoris læsus petit restitutionem in integrum. Ubi vero actui jure naturali valido lex nec assistit, nec resistit, v. g. circa pactum nudum, non quidem datur actio, sed obligatio tamen naturalis, et exceptio pro foro externo.

184. *Nota II.* Duplex hic quæstio movetur, utraque fere celebris: an lex *simpliciter* irritans irritet pro utroque foro? an omnis lex prohibens sit etiam irritans?

Quoad *primum* sunt DD. non pauci, qui actum a jure *simpliciter* irritatum censent irritum civiliter tantum et pro foro externo, naturaliter autem et in conscientia obligare, saltem ante sententiam judicis. Alii æque multi, imo teste PICLER, plerique JCI recentiores docent, actus a jure *simpliciter* irritatos esse etiam irritos in conscientia ante sententiam judicis, si nempe lex, ut personam *inhabilem* reddat ad agendum, vel det *formam* actui, vel directe irritet actum per verba, quæ *absolutam* nullitatem significant. Hos inter mediam cum SUARESIAM viam tentant ii, qui, cum leges utroque modo ferri possint, scilicet ut pro foro etiam interno irritent, vel non irritent, regulam generalem vix statui posse autumant, proin verba, materiam, circumstantias, finem legum diligenter consideranda esse, ita ut leges, si principaliter et immediate bonum publicum, publicam administrationem, certamque formam substantialem præscribant, aut si irritationi jungatur prohibitio, censendæ sint *ipso jure, ipso facto* irritare pro utroque foro; non item si respiciant utilitatem privatorum, aut si leges nec assistant, nec resistant, aut si irritatio solum fiat quoad probationem externam et fidem faciendam.

Quoad *secundum* fere communis TT. ac CANONISTARUM negat, quod omnis lex prohibens etiam sit irritans, et omnis actus invalidus, qui prohibitus, nixi principio juris recepto: *Multa fieri prohibentur, quæ si facta fuerint, obtinent roboris firmitatem*, C. ad Apostolicam 16. de Regular. Plures vero Legistæ et Canonistæ cum BALDO tuentur, omnem legem prohibentem esse etiam irritantem, idque ex L. *Non dubium* 5. C. de LL.

185. *Dico I.* Lex *simpliciter* irritans, irritat actum pro utroque foro.

Prob. Legum obligatio desumenda a voluntate et potestate legislatoris, a materia, verbis et fine legum: atqui hæc omnia probant, legem *simpliciter* irritantem irritare actum pro utroque foro; ergo.

Prob. min. 1º. Leges *simpliciter* irritantes irritant actum sine ulla exceptione, limitatione ac distinctione inter forum internum et externum; ergo satis expriment mentem legislatoris, uti potentis, ita volentis pro utroque foro irritare actum, cui resistit omnino ipsum vitians et cassans. Cur enim potius pro foro externo, quam interno actus censeatur irritatus, cum leges avversari soleant divortium inter utrumque forum juxta celebre axioma: *Lex justa pro foro externo est etiam justa pro foro interno?* cur in legibus *simpliciter*

irritantibus necesse sit ad judicem recurrere, sicque obruere tribunalia inutilibus litibus, et ire per ambages difficiles ac dubias, cum simplex ac recta legum indoles per viam faciliorem, brevioris et certioris tendat ad suos fines? cur denique judex, qui ferre sententiam debet juxta leges, tollat obligationem naturalem, quam ipsæ leges non tollunt, pronuntietque invalidum, quod jura cæu validum agnoscunt? aliud quippe foret, si lex juberet actum rescindere, quod in nostro casu non fit.

2º. Leges *simpliciter* irritantes reddunt personam *simpliciter inhabilem* ad valide operandum, aut requirunt solemnitatem aliquam per modum *formæ substantialis*: sed actus ab inhabili vel sine forma substantiali gestus pro nullo foro est validus, uti fatentur adversarii de contractu pupilli, de matrimonio cum impedimento dirimente contracto, de professione religiosa ante annum ætatis 16. etc., tametsi in his leges non addant specialem clausulam de foro interno; ergo quicumque etiam alii actus *simpliciter* irritati, sunt pro utroque foro nulli, siquidem leges eos irritantes sint justæ, nec fundatæ in præsumptione falsa, nec pœnalis, et præsertim si, ut leges canonicæ, forum primario internum ex fine suo respiciant. Adde praxin omnium tribunalium, quæ actus ab inhabili, aut contra formam substantialem gestos non tunc primum irritant, sed irritos jam ac nullos declarant; ergo nisi aliunde ad forum præcise externum irritatio restringatur, actus *simpliciter* irritatus, est *simpliciter* nullus pro utroque foro: alioquin omnes leges saltem civiles eludi poterunt dicendo, eas non obligare in conscientia, quia id non expriment.

3º. Leges pro eo casu, quo *simpliciter* irritant, his utuntur verbis: *actus non valet: nullum effectum parit: nullius roboris est: nullius momenti est*: atqui sic irritant actum pro utroque foro, quia particula *non*, et signum negativum universale *nullus* negant omnia; ergo. Hinc c. 20. de *Elect.* diserte asserit, illegitime natum et sine dispensatione electum non posse *bona conscientia* dignitatem acceptare: et in Extrav. *Ambitiosæ*, de rebus Ecclesiæ alienatas sine solemnitate deciditur excommunicatio, quæ utique supponit peccatum grave in conscientia. Profecto sine omni fundamento in jure, et contra tenorem legum in nostro casu fit distinctio inter forum internum et externum: et quam parum actus pro foro externo validus, non autem pro interno, simpliciter dici potest, *nullius roboris, nullius momenti* esse, et *nullam parere obligationem*: tam parum de actu valido pro foro interno, et non pro externo, simpliciter dici potest, *nullius roboris, nullius momenti* esse, etc.; cum sane pro foro interno, pro quo valeret, sit magni momenti, magni roboris, et gravem pariat obligationem.

4º. *Finis* harum legum irritantium v. g. contractum pupilli, professionem religiosam ante 16. ætatis annum, etc. est, præter bonum publicum, prospicere singillatim indemnitati ac infirmitati certarum personarum, idque via brevissima et facillima: sed hunc finem leges non obtinerent, si actus ejusmodi valerent in conscientia; cum hæc irritatio prodesset quidem iis, qui pro foro externo tuti, nec Deum nec conscientiam curant, parum vero aut nihil homini probò, qui graviter obligaretur in conscientia; atque hinc etiam peccatis præberetur occasio; ergo *mens legislatoris, materia, verba* et *finis* legum simpliciter irritantium evincunt irrationem pro utroque foro.

186. *Dico II.* Lex prohibens non est *per se* et *ex natura rei* irritans.

Prob. Prohibere actum est præcipere, ut actus non fiat: irritare actum non est præcipere, sed facere, ut voluntas aut consensus sit inefficax, et persona ad valide agendum inhabilis; adeoque præcipere et prohibere sunt effectus legis valde diversi, imo ab invicem separabiles, ac sæpe separati; ergo lex prohibens non est eo ipso etiam irritans: quippe verba humana plus non operantur, quam significant; cum autem verbum *prohibeo*, sive ex primæva sui institutione, sive ex communi usu, effectum irritationis diversum et separabilem non significet, neque illum operatur; quantumvis etiam legislator haberet voluntatem irritandi, quam tamen nulla ratione exprimeret: nam licet apud Deum voluntas ad operandum sufficiat, inter homines vero non sufficit, nisi exterius manifestetur.

Prob. A. 1°. Sæpe a jure irritantur actus, quin sint illiciti aut prohibiti, v. g. contractus pupilli, fidejussio mulieris, renuntiatio facta paternæ hæreditati, testamentum factum coram 4 vel 5 testibus etc.

2°. Sæpe a jure prohibentur actus, qui tamen si fiant, non sunt invalidi, e. g. matrimonium stante voto simplici castitatis, aut stantibus cum alia sponsalibus, matrimonium clandestinum ante Concilium Trid., matrimonium initum sine præmissis denuntiationibus, susceptio SS. Ordinum respectu irregularium, donatio rei alteri promissæ, aut secunda venditio facta rei traditione, prolatio sententiæ sub conditione, consecratio facta a sacerdote, aut ordinatio ab Episcopo excommunicato, etc.; ergo. Atque hoc universim confirmatur ex c. 16. de Regular. cit., nec non ex Reg. 30. in 6. in obscuris minimum sequendum, et Reg. 75. eod. contra eum, qui legem dicere potuit apertius, interpretatio est facienda.

187. *Obj. cont. I.* Lex irritans actum ipso jure, est odiosa et correctoria juris naturalis, quo actus foret validus pro utroque foro; ergo si non distincte exprimat forum internum, neque ad hoc extendi debet, cum odia sint restringenda, et irritatio pro foro interno separabilis ab irritatione pro foro externo.

R. Ad 1. N. A. et Supp. quod jus naturale valorem tribuat actui, quem potestas humana simpliciter irritat tanquam ab inhabili vel contra formam substantialem factum. Jus naturale solum jubet servare fidem valide datam, an vero hic actus vel contractus sit fides valide data, relinquit humanis legibus discernendum; hæc vero leges, actum simpliciter irritando, manifeste decernunt, hanc vel illam fidem non esse valide datam: et non distinguendo inter forum internum et externum, suam irritationem leges ipsæ ad utrumque forum extendunt. Proinde satis stricte hæc leges interpretamur, cum eas in sensu et tenore satis claro, nec ultra verba comprehensiva extensas accipimus. Eodem fere modo loquendum adversariis tit. de Pactis, dum quaeritur, utrum pupillus contrahens sine auctoritate tutoris naturaliter obligetur: ni mirum dicendo, obligationem illam naturalem ex consensu provenientem esse duntaxat conditionatam, nisi aliter lex statuatur.

Ad 2. Quamvis irritatio pro foro interno et externo absolute possint separari; hic tamen sine fundamento separantur, quia ubi lex non distinguit, neque nos distinguere debemus, præsertim cum *lex justa pro foro externo,*

h. e. præcipiens, prohibens, aut irritans aliquid pro foro externo, sit etiam *justa*, idemque præstans pro foro interno.

Inst. 1. Juxta regulas juris cit. 30. et 75. in 6. in obscuris minimum est sequendum, et faciendâ interpretatio contra eum, qui legem dicere potuit apertius; ergo, quia leges simpliciter irritantes non exprimunt utrumque forum, nec pro utroque irritant, maxime cum c. 8. de Consuet. et c. 40. de Elect. electio ipso jure irrita dicatur cassari et reprobari, quæ verba supponunt valorem pro foro saltem interno.

R. 1°. Retorq. in omnibus fere legibus humanis, quæ juxta ipsos etiam auctores obligant in conscientia, quamvis simpliciter præcipiant aut prohibeant actum, nulla facta mentione fori interni. 2°. Falsum, quod leges obscure loquantur de foro interno, dum simpliciter, sine ulla restrictione aut exceptione dicunt, actum pro infecto habendum, nullius momenti, nullius roboris aut valoris esse. Ad hæc si, quod minus gravat aut obligat, in obscuris sequendum est, potius dicendum, quod actus simpliciter irritatus, pro utroque foro sit invalidus, quia sic minus obligat, quam si pro foro interno valeret. 3°. Verba cassari, reprobari, non semper supponunt valorem actus, cum ordinationes etiam certo validæ dicantur cassari, scilicet quoad aliquos effectus, et matrimonium clandestinum certo invalidum dicatur reprobari.

Inst. 2. Si lex simpliciter irritans actum, irritat pro utroque foro; ergo frustraneæ sunt istæ clausulæ aliquando legibus adjectæ, etiam pro foro animæ non suffragetur: viribus careat absque omni alia declaratione: quod obtentum est, non valeat retineri. Adde, quod jura sæpe distinguant inter forum internum et externum, v. g. circa læsionem infra dimidium justii pretii, ita ut pro foro externo negent actionem, pro foro autem interno relinquunt obligationem. Tandem obtinetur finis legum, eo quod judex teneatur actum pronuntiare invalidum; ergo ex fine harum legum nihil evincitur.

R. Ad 1. N. seq. Nam illæ clausulæ aliquando adduntur ad majorem cautelam et instructionem in casu particulari, ne quis sententiam adversam, utpote probabilem, sequendo, fructus v. g. beneficiales non restituat, etc.

Ad 2. Lex denegans actionem nihil præcipit, aut prohibet, aut irritat, sed tantum denegat assistentiam juris, relicta naturali obligatione in conscientia: omnis autem lex præcipiens aut prohibens, aut irritans actum, et quidem simpliciter, sine ulla exceptione, cum sit *justa pro foro externo, justa etiam est pro foro interno*, h. e. præcipiens, prohibens, irritans in conscientia.

Ad 3. Leges brevius, facilius, certius suum finem obtinent per absolutam irritationem actus pro utroque foro, quam per sententiam judicis.

Inst. 3. Si lex simpliciter irritans tollit obligationem etiam in conscientia; ergo non peccat, qui actum ejusmodi exequitur; condendo v. g. testamentum sine solemnitate, contrahendo matrimonium clandestinum etc.

R. D. seq. Si irritationi non simul jungatur prohibitio, aut obligatio ex lege naturali C. si hæc jungatur N. Irritatio est effectus ab obligatione distinctus, uti patet ex matrimonio et professione religiosa metu factis, quæ irrita sunt, et tamen sic contrahens aut profitens ex metu, non peccat; idem est de testamento, præsertim ad evitanda varia incommoda sine solemnitate condito, quod sane nulli injuriosum est, non hæredi instituto, qui præteriri poterat, non hæredi ab intestato, qui in testamento non solemniter succedit. Quod vero clandestine contrahendo matrimonium, aut emittendo professionem

sine debita forma, peccetur graviter, id oritur ex lege naturali, quæ actus ad religionem vel justitiam spectantes *valide* præstari jubet, nisi legitima causa excuset. Idem est, si lex non sit præcise irritans, sed simul prohibens.

188. *Obj. cont. II.* Lex naturalis sæpe verbis prohibitionem duntaxat significantibus irritat actum; ergo idem dicendum de lege humana.

R. *D. A.* Lex naturalis prohibens simul irritat actum, quando vel est defectus potestatis in agente, vel actus intrinsece malus, et objectum de se turpe *C.* quando non deest potestas, nec actus ex se vel ex objecto suo turpis est *N.* Sic pactum v. g. de committenda fornicatione, aut de accipiendis usuris, quia *de se* turpe est, uti a lege naturali prohibetur, ita simul irritatur, cum eadem turpitudine esset in obligatione, quæ est in actu promittendi; sed matrimonium v. g. stante voto simplici castitatis, aut aliis sponsalibus, item venditio ejusdem rei secunda, non *ex se* vel *ex objecto suo* turpia sunt, sed tantum ratione *circumstantiarum*, scilicet voti, sponsalium aut prioris venditionis, quæ potestatem contrahendi non adimunt.

Ad hæc lex humana, constitutiya novi juris, de qua hic sermo est, non prohibet actum, quia malus est, sed prohibendo facit malum; ideoque potest prohibere actum, et tamen tolerare effectum, vel quia non apparet tanta indecentia in uno, sicut in altero, vel saltem non movetur ad prohibendum utrumque, uti constat ex impedimentis impediens matrimonium. Si ergo lex humana non solum prohibet actum, sed et obligationem, erit lex simul irritans, et jam non tantum actus, sed obligatio etiam erit mala, quia prohibita.

Inst. 1. Lex prohibens, ne apponatur pœna sponsalibus, item lex prohibens promissionem revocandi testamentum, censentur leges simul irritantes; imò lex omnis humana, quæ prohibet actum intuitu justitiæ, eo ipso irritat illum, ne foveat injustitiam; ergo.

R. *Ad 1. D. A.* Hæc leges censentur irritantes, quia prohibitionis ratio magis aut æque respicit effectum legis seu obligationem, quam ipsum actum *C.* præcise vi prohibitionis *N.* Ratio prohibitionis est, ut matrimonia et testamenta sint libera; proin lex prohibens v. g. appositionem pœnæ in sponsalibus, *absolute* impedit, ne ullà ad pœnam obligatio ex tali contractu nascatur, quia talis obligatio libertati matrimonii semper obstaret; ita *SUAÑEZ.* Verum de tali modo irritandi constare debet, quia in dubio præsumitur de valore actus.

Ad 2. D. A. Lex prohibens actum intuitu justitiæ irritat actum, si verba et ratio legis id requirant *C.* et hæc irritatio ex ratione justitiæ vel injustitiæ per se tantum considerata colligitur *N.* Potest quippe lex intuitu justitiæ actum prohibere, et tamen nolle irritare factum, contenta inducere obligationem faciendi restitutionem propter injuriam; quod si aliquando fieri non potest, est *per accidens*, neque id sufficit ad annullandum actum.

Inst. 2. Leges civiles, etiamsi pure prohibeant actum, simul eundem irritant, juxta *L. Non dubium. §. C. de LL.*, qua aperte statuitur, actum contra legem prohibentem *habendum esse pro infecto*, quamvis legislator non expresse dixerit, *inutile esse debere, quod factum est*; ergo leges etiam *canonicæ*, proin omnes leges prohibentes sunt etiam irritantes.

R. 1. Lex civilis prohibens est simul irritans, quando actus contra legem

prohibentem factus est in fraudem legis, id quod cit. *L. Non dubium*, verba innuere videntur: *in legem committere eum, qui verba legis amplectus contra legis nititur voluntatem*, uti et illa: *quod ad omnes etiam legum interpretationes trahi generaliter imperamus.* Adde, quod lex citata fuerit condita occasione quorundam Curialium fraudulentè agentium. Verum hæc expositio acuta magis, quam vera esse videtur, cum Imperator omne effugium præcludens statuat: *Nullum enim pactum, nullam conventionem, nullum contractum, inter eos videri volumus subsecutum, qui contrahunt lege contrahere prohibente... quæ lege fieri prohibentur, si fuerint facta, non solum inutilia, sed etiam pro infectis habentur, licet legislator fieri prohibuerit tantum, nec specialiter dixerit, inutile esse debere, quod factum est.* Atque hanc ipsam legem citat *GREG. I. caus. 23. q. 2. can. 13. Imperiali Constitutione aperte sancitum est, ut, quæ contra leges sunt, non solum inutilia, sed etiam pro infectis habenda sint*; Consentunt *L. 6. Cod. de Pactis*, et *Reg. Jur. 64. in 6.*; hinc

R. 2. Quæ legibus civilibus prohibentur, regulariter *ipso jure* sunt irrita, nisi aliunde constet, quod legislator noluerit irritare actum quemdam specialem; tamen hæc irritatio non fit cum effectu, neque obligat in conscientia ante sententiam declaratoriam; tum quia irritatio ista pœnalis est juxta citatæ legis verba, *nec pœnas insertas legibus evitabit*; tum quia posita est in odium violatæ prohibitionis, adeoque non incurritur ante sententiam, itidem juxta verba legis citatæ, *sed nullum talem contractum videri volumus*, quæ verba referuntur ad actum hominis, uti et illa, *non solum inutilia, sed pro infectis etiam habeantur*, nempe in judicio. Hac nempe via media salvantur et illa verba legis de *insertis pœnis*, deque contractu, qui *nullus videri* debeat, quæ sententiam judicis innuunt non irritantis, sed actus irritos declarantis: simul autem et illa verba legis, actus prohibitos *non tenere, nullius esse momenti, nullam vim habere*, quatenus illi actus ipso jure sunt irriti, ita ut, quamvis quoad effectum interim sustineantur usque ad sententiam declaratoriam, tamen hæc irritatio facta a lege, et declaratio facta a judice fictione juris retrotrahatur ad ipsum tempus initi contractus, omnes etiam effectus præteritos enervans pro utroque foro.

R. 3. Ex his vero non recte infertur, leges etiam *canonicas* omnes prohibentes esse simul irritantes; tum quia teste *SUAÑEZIO* communis Jurisperitorum id negat; tum quia irritatio ceu pœna vel saltem grave onus prohibitioni annexum non præsumitur, nisi alia lex canonica id declaret; tum ex usu et præxi summorum *PONTIFICUM* ac *CONCILIORUM*, quæ clausulam irritantem sollicite addunt, ubi decernunt irritationem. *GREG. I.* utitur cit. lege *Non dubium*, non ut effectum habeat circa canones, sed circa alias leges imperiales.

Inst. 3. Si actus contra legem civilem prohibentem gestus est *ipso jure* nullus; ergo non requiritur sententia judicis, ante quam jus naturale jam obligat ad restitutionem eum, qui rem alienam *nullo jure* detinet.

R. *D. seq.* Non requiritur sententia condemnatoria, qua judex actum irritet *C.* declaratoria *N.* Pœnæ *ipso jure* latæ, si externam aliquam executionem delinquentis requirant, *regulariter* non obligant in conscientia, nisi post sententiam declaratoriam, et eousque lex suspendit effectum irritationis, ut interim accipiens aliquid ex tali actu vel contractu permittatur rem detinere, eaque uti possit, non tamen pro lubitu e. g. illam destruendi, alie-

nandi, etc., quia in casu sententiæ declaratoriæ tenetur rem cum emolumentis restituere. Igitur ante sententiam judicis declaratoriam irritatio necdum est omnino completa et absoluta, sed quodammodo *conditionata*, si nempe de delicto *juridice* constiterit. Hujus rei exempla præbent c. *Cum secundum leges*. 19. de *Hæret.* in 6., licet bona hæreticorum dicantur *ipso jure* confiscata: et CONCILIUM TRID. Sess. 22. c. 11. de *Ref.*, licet pœna privationis beneficiorum *ipso jure* lata dicatur contra usurpantes bona Ecclesiarum. Atque idcirco leges, quæ sententiam etiam declaratoriam excludunt, addunt hasce clausulas: *absque ulla declaratione: ante omnem sententiam: sine omni ministerio judicis: sine omni monitione* etc.; uti videre est in c. *Licet canon.* de *Elect.* in 6., et in *Extrav. Ambitiosæ* supra cit.

Dixi: *regulariter*, nam irritatio pœnalis statim incurritur, si lex alias fieret inutilis; ita leges impedimenta matrimonii dirimentia statuentes irritant ante omnem sententiam, quamvis tantum utantur verbo *prohibeo*, quia si matrimonium aliquando valeret, per nullam amplius sententiam rescindi aut irritari posset; item irregularitas, quæ ordinarie statuitur a jure, et non ab homine, statim incurritur, licet non adjecta speciali clausula solum dicatur: *fit*, aut *fiat* irregularis, etc. Demum de effectu seu obligatione legis aut *ignoratæ* aut *dubiæ* vide Tract. de *Act. Hum. num.* 87. 192. 227.

CAPUT V.

DE MUTATIONE LEGIS HUMANÆ.

ARTICULUS I.

De Interpretatione Legis Humanæ.

189. *Nota I.* Tametsi bono communi non expediat, facile leges mutare aut abrogare, ne ansa detur eas earumque observantiam minoris æstimandi; attamen si aut necessitas, aut magna et evidens utilitas id exigat, et possunt et debent mutari, tum quia mores hominum, qui legibus diriguntur, admodum variabiles sunt, tum quia legislator itidem homo in condenda lege non potuit prævidere omnes casus, pro quibus successu temporis lex fieri posset aut inutilis aut noxia. Hæc autem *mutatio legis humanæ* fieri potest 1. quoad *substantiam*, qua lex vel secundum se totam, vel secundum partem sui abrogatur, et fit ab extrinseco per ipsum legislatorem aut desuetudinem, ab intrinseco autem per cessationem finis: 2. quoad *obligationem*, ita ut lex quidem maneat obligans communitatem, unus tamen vel plures ab ejus observatione eximantur, et fit per dispensationem, privilegium, interpretationem et epikeiam. Singula postremum hoc caput breviter discutiet; ordine tamen retrogrado,

190. *Nota II.* *Interpretatio* est legis obscuræ explicatio, qua declaratur in tali casu obligare vel non obligare: dividitur in *authenticam*, quæ fit ab ipso legislatore, vel ejus successore aut vicario: talis est interpretatio seu declaratio legis naturalis et divinæ facta a Romano Pontifice; Christi in terris Vicario; atque hæc dicitur generalis, quia ad omnes subditos extenditur; et necessaria, quia omnes obligat in vim legis: in *usualem*, quæ per usum et consuetudinem populi introducta, itidem generalis est ac necessaria, quia consuetudo *optima legum interpres*, L. 37. ff. de *LL.*: et in *doctrinalem*, quam judices inferiores, DD. et Jcti, aut etiam in necessitate quicumque alii rerum gnari faciunt, dum abest legislator et consuetudo tacet: hæc nec generalis est, nec necessaria; licitum tamen est eam quandocumque sequi, imo si a judicibus facta sit, et sententia transierit in rem judicatam, partes illam sequi tenentur. De *doctrinali* nobis hic sermo est, quæ si ob paritatem aut identitatem rationis legem extendit ad personam vel casum in lege non expressum, vocatur *extensiva*: si vero ob circumstantias benigne interpretatur ex bono et æquo, hunc casum vel hanc personam in lege alias universali ex mente legislatoris non contineri, dicitur *restrictiva*, quæ et *epikeia* dicitur, voce æquitatem denotante: demum interpretatio, quæ verba legis juxta sensum a legislatore intentum declarat, *simplex* appellatur: hujus uti et illius extensivæ ac restrictivæ regulas hic subjicimus.

191. *Dico I.* Regulæ pro interpretatione *simplici* sunt:

1^a. Interpretatio facienda juxta *mentem legislatoris*. *Ratio*: quia voluntas et intentio legislatoris est anima legis et mensura obligationis; hæc vero desumenda ex verbis legis propriis et claris, vel ex materia, vel ex comparisonem cum aliis legibus etc. Ita decisum can. *Humanæ*. 11. caus. 22. q. 5.; item c. ult. de *R. J.* in 6., et L. *Non dubium* cit.

2^a. In interpretatione præcipue etiam spectanda est *proprietas verborum*. *Ratio*: quia ex verbis legis regulariter colligitur mens legislatoris: si vero a propria verborum significatione pro lubitu recedi posset, vix quidquam in jure certum foret. Aliud est, si inde sequeretur absurdum. In dubio accipienda sunt verba juxta communem sensum Jurisperitorum.

3^a. *Ratio legis expressa* alterum post verba certitudinis argumentum præbet. *Ratio*: quia est quædam veluti pars legis, in qua continetur ac supponitur. Si vero *expressa* non est, sed ab interpretibus adducta, facit probabilem duntaxat conjecturam, cum sæpe ex arbitrio potius, quam ex certa ratione quid statuatur.

192. *Dico II.* Pro interpretatione *extensiva* hæc sunt regulæ:

1^a. Lex nequidem favorabilis regulariter extendi potest *ab homine privato*. *Ratio*: quia nec jus, nec ratio id evincit pro DD. privatis, qui ex defectu jurisdictionis nequeunt extendere legem ad id, ad quod legislator eam non extendit. Quamvis autem pro casu in lege non expresso sit vel similis vel eadem ratio, potuit tamen legislator eam rationem pro uno casu assumere, non item pro altero; ita si Pontifex pro uno Ordine Religioso decerneret speciale vel privilegium, vel præceptum, interpretatio pro aliis Ordinibus non esset facienda, tum quia odia sunt restringenda, tum quia, licet favores sint ampliandi, aliud hic subintrat principium juris, quod *alicui gratiosè*